

Թէ իւր պարտաւորութեան համեմատ, այլ կրկնապատիկ առաւել իւրաքանչիւր կերակրի մշտապէս ժողովելով դպրոցի աշակերտները ուսումնարանի գահլիճը, առաւօտեան ժամի 9-ից մինչև 11-ն սրանց հետ պարապում է, որի ներքին է բարոյական և շահագէտ խրատներ, կարգ, կանոն, ուսուցումն, նմանապէս հասկացնում է սրանց տօնները նշանակութիւնները. գործը համարելի է և առաջ չէ պատահած միջ տեսնել այդ Գանիցս բաղտ եմ ունեցած ներկայ գտնուել տայ պարապմանց, միանգամայն զոհ սրտով և մեծ շնորհակալութեամբ եմ հեռացում այն տեղերից: Պարապման ժամն լրանալուց յետոյ մեծ. տեսնուող աշակերտները եկեղեցի է տանում միշտ. չէ որ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ իւր հատուկ եկեղեցին պէտք է գնայ աղօթելու գէթ կերակրէ և տօն օրերին:

Շնորհակալութեան արժանի է պ. Սամուէլեանը և շատերը ինձ հետ սիւսպիւր պարտք են համարում այդ յայտնելու, ընդ նմին և ցանկութեան, որ նա եռանդով առաջ տանէ սկսած բարեգործը:

Տեղացի.

ԲԱՆԱԲԱԿԱՆ

ԲԱՆԱԿԱՆԱՆ ԳՈՐԾԵՐ.

Բոլորական և Սերբական մէջ կայացած խաղաղութեան արժեք, «Journal de St.-Petersb». լրագրերը գրում է հետևեալը. «Այժմ, երբ պատերազմը վերջացաւ, կամ լաւ ասել դադարեցաւ, ուստի սեպտեմբերի 18-ին ծագած յեղափոխութեան հարցը յանձնվում է Ներսիսյան կամքին, որ նա վճռէ այդ հարցը: Գործերը դուրսից ներսից, որովհետև, որովհետև, որ պետութիւնները այլ կերպ կը գործեն և խաղաղութիւնը Արևելքում ապահովուած կը լինի:

«Daily News»-ի Սօֆիայի լրագրիցը հեռագրում է Մեքլիգ-փաշայի հետ

—Ո՛հ, ո՛չ, Ամենասարսափելին մարդն է:

Եւ նա բոլոր սրտով քաջացաւ—ինչպէս կը քաջայի ինքնագոհ անգլիացին:

—Ես մարդ էմ եմ շատ օրոտացի, ասաց նա:

Յետոյ սկսեալ խօսել զէնքերի վերայ, և առաջարկեց ինձ ներս մտնել, զանազան դրութեան հրացաններ գիտելու:

Նրա սալոնը պատած էր ոսկեգործած սև մետաքսեայ կտորով: Մութ շուքի մէջ ընկած ահագին դեղնադոյն ծաղկապսակները կոտրէին պէս փայլում էին: Սենեակում շատ կային զարմանալի բաներ. բայց նրանցից մինը հէնց առաջին անգամից իմ ուշադրութիւնը դարձրեց իւր վերայ: Դա ձեռք, մարդու ձեռք էր: Ո՛ւ թէ կիտաբի մաքուր, սպիտակ ձեռք, հապա չորացրած, արիւն հետքով, մի սև ձեռք էր, որը կարծես արմուկի և դատարկի միջև կտրուած լինէր: Ձեռքը շղթայած և պատից էր կախ արած:

—Սա ինչ է, զարմացած հարցրի ես: Անգլիացին առանց վրդովուելու պատասխանեց.

—Դա իմ ամենաազատիւ թշնամին է Ամերիկայում: Ես լրով կարեցի ներառել ձեռքը և մի շարժել չափ արեւի առաջ չորացրի:

Ես մտախ մայրով կայացայ մարմնի մնացորդին, որը՝ նայելով, հսկայի ձեռք պէտք է լինէր: Մտանքը չափազանց երկար էին, և դրանց վերայ նայելիս ավանայ մտածում էի, թէ որքան հեշտութեամբ դրանց տէր մարդ խելագիր կը լինէր:

—Չարազանց ուժեղ պէտք է եղած

ունեցած իւր տեսութեան մասին հետևեալը. Մեքլիգ-փաշան ասաց, թէ իւր գեսպանութիւնը ոչ մի կապ ունէր լուսինական հարցի հետ, այլ նա ուղղակի վերաբերում է Բոլորական և Սերբական մէջ կայացած խաղաղութեան հարցին: Թղթակցի հարցին, թէ Կ. Պոլսի ներկայացուցիչ դասը թնշ կարծիք ունէր Արևելեան-Բուլղարիայի հարցի մասին, — Մեքլիգ-փաշան պատասխանեց թէ թերեւս, ինչպէս և միւս մեծ պետութիւնները, խաղաղութիւն է ցանկանում և թէ բոլորն էլ համոզուած են, որ պետի պաշտօնի Քերլինի դաշնագրութիւնը, ուրեմն, աւելացրի Մեքլիգ-փաշան, «միայն այս կերպ կարելի է ապահովուած համարել թերեւսից գերագոյն իրաւունքները և ժողովրդի պահանջը:

Նոյն լրագրին Կ. Պոլսից հեռագրում էին, թէ Գերմանիան, Աւստրիան և Իտալիան պատասխան տուին Ք. Գրան Ծանուցագրին, որով նա պահանջում է պետութիւնները վերջ տալ լուսինական հարցին: Առաջին երկու պետութիւնները խորհուրդ են տալիս սուլթանին նախ քան վերջացնել սերբ-բոլղարական կռուի հարցը, իսկ Ռուսիական հարցի մասին գոյց է նոր դեպքանախաղով կայանալ: Իտալիան յայտնում է միայն թէ ստացել է Ծանուցագիրը:

«Neue Freie Presse»-ին Հռոմից հեռագրում են հետևեալը. «Մեքլիգ-փաշին կոմիտիայում իտալական ներկայացուցչին նախագահ ընտրելու, այստեղ ոչ ոք չէր զարմացրեց, որովհետև ևս կոմիտիայի կազմակերպութեան սկզբնապատճառը Իտալիան էր: Ասում են իւր թէ՛ երբ վերջանան կոմիտիային յանձնարարած պարտականութիւնները, այն ժամանակ Կ. Պոլսի գեսպանափոխը նոր նիստ կը կայացնէ իւր վերջնական վճիռները տալու համար և այդ հանգամանքում նրան ոչ մի բան արգելք չի կարող լինել: Պետութիւնները ի նկատի կունենան Բուլղարիայի և Բոլղարիայի ժողովրդի

լինի դրա տէրը, համարեայ ինքս ինձ ասացի ես իսկ անգլիացին պատասխանեց.

—Ո՛հ, այո, բայց սակայն ես նրանից էլ ուժեղ էի: Եւ որպէս զի այս ձեռքը չէ փախչիլ—շղթայեղ նրան:

—Բոլորովին անօգուտ է այժմ չղթան, ձեռքը չի փախչիլ:

—Շղթան անհրաժեշտ էր, ասաց Սեր-Ջոն Բուլեյլը. արդէն քանի քանի անգամ նա փախչելու փորձեր արեց:

Մի արագ հայեացք ձգեցի խօսակցի երեսին. գոցուցեալ, թնշ է. կամ ուղում է, գուցէ, գլխիս խնդ խաղալ, մտածում էի ես: Բայց անգլիացու դէմքը անվրդով էր և բարեհաջութիւն էր արտայայտում: Ես խօսքը փոխեցի և դարձանում էի նրա հրացանների վերայ:

Ես նկատեցի որ սեղանի վերայ երեք հատ լեզու ատրճառակներ էին դրուած, կարծես այդ մարդը ամեն մի վայրկեան անակնկալ յարձակման ենթարկուելու վրային մէջ լինէր:

Մի քանի տեսակութիւններ էլ ունեցայ ես, այդ սարսափելի ձեռքի խորհրդաւոր տիրոջ հետ, և յետոյ բոլորովին դադարեցայ: Արդէն ամեն ոք էլ վարժուել էր նրա բնականութեան, և ոչ ոք այլ ևս չէր հետաքրքրւում նրանով:

Անցաւ մի տարի: Մի առաւօտ նոյնիմիտի վերջերին ծառաս ինձ դարձրեց և յայտնեց, որ սեր Ջոն Բուլեյլը գերեզման տեղափոխուել է:

Այժմ ժամ յետոյ, ես պոլիցիական վերակացուի և ժամգարմիտի գնդապետի ուղեկցութեամբ անգլիացու քնակարան էի մտնում, Շիթթուած և յուսահատուած սպասուորը լաց էր լինում:

ցանկութիւնները և մի կերպով կաշխատեն իրադրութիւնը երկու Բոլղարիայի միութեան հարցը չը խանգարելով սուլթանի գերագոյն իրաւունքներին: Իսկ ինչ վերաբերում է Սերբական, որը պահանջում է Վեդդերի նահանգը, հազիւ թէ իրադրութիւն, որովհետև բոլղարները, մինչև այդ կորուստի փոխարէն վարձատրութիւն չը ստանան, չեն համաձայնել Վեդդերին նահանգը գնելուն անել սերբերին:

Պատերազմական միջադէպին կօմ միտալի անգամները եկան Նիշ, գերտեմբերի 17-ին, զիշերը: Միւսն թագաւորի կողմից նրանց ողջունեց Նիշապայի զօրաւորի շտաբի կառավարիչ Միլոսլավովիչը: Հետեւալ օրը եղաւ կոմիտիայի կանոնաւոր կազմակերպութիւնը, ընտրելով իրեն նախագահ իտալական պատգամաւոր զինգապետ Ջերուսիլին: Կոմիտիան Ադ-Փալանկի վերայով գնաց գէպի Պերոտ:

Պերոտի բնակիչները Սօֆիայում 634 հոգու ստորագրութեամբ մի խնդր ներկայացրին պետութիւնների ներկայացուցչներին, որով նրանք խնդրում են միացնել իրենց քաղաքը Բոլղարիայի հետ: Որովհետև, ինչպէս գրում են խնդրի մէջ, նրանք շատ են համարում բոլղարներին և պետի համարին, նրանք ուրախութեամբ ընդունեցին բոլղարական զօրքին, ուստի հաւանական է, որ Պերոտը խնդրի ձեռքն անցնելուն պէս, իրենց մեծ ներութիւնները կը պատճառեն նրանք:

ԱՆԳԼԻԱ. «Times»-ի լրագրիցը Վատիկանից (Վեպատո) հեռագրում է, թէ Կոչիկում գործերի դուրսութիւնը փոփոխուած չէ և թէ լրջամիտ սկսեց ամրոցը ռմբակոծել, որի ժամանակ քեզակը վերաւորեց կրկն հոգու Նեղոսի արեւմտեան ափում, լրջամիտ օրէցոր ռմբակոծում և բազմանում է: Բերդապահները հարգում են, թէ գերտեմբերի 16-ին եղած կրկնութեամբ, սուղանցները կորցրին տասն և վեց հոգի, ի թիւս որոց և հինգ

նում դուռն առաջին: Սկզբը կասկածքս դուր վերայ էր, բայց վերջերս բոլորովին համոզուեցայ—որ նա ամենեւին մեղք չունէր: Չը նայելով գործը դուռն բոլոր ջանքերին, եղեռնագործը չը գտնուեցաւ: Սալոնը մոտեցող, տեսայ որ Ջոն Բուլեյլը գլխի կոտորակ վերայ ընկած էր յատակին: Ժիշլը լրոր-վար էր եղած, իսկ սերբերի լեզու երևում էր, որ սարսափելի կռիւ էր տեղի ունեցել այստեղ:

Անգլիացին խնդրամաս էր եղել: Նրա սեպագած և ուռած գէմքը վերայ սարսափ էր դրոշմուած: Իւր փախաւուսներով մի ինչ որ բռնել էր նա, արեւելադաս վզի վերայ հինգ հատ փոսեր էին երևում, որոնք երկու թէ մատներով միայն կարելի էր անել:

Բիշլը մօտեցաւ մեղս շանգուցալի վզի վերայ մատներին տեղերը երկար զննելուց յետոյ, հետեւալ օտարտի խօսքերն ասաց նա.

—Հը՛մ. կարելի է ասել, որ կմախք է խելագիր նրան:

Ամբողջ մարմնովս դող անցաւ. ես իսկոյն աչքս ձգեցի պատի վերայ՝ այն տեղ, ուր որ ձեռքն էի տեսել: Դա այլ ևս այնտեղ չէր: Միայն խօստալուած շղթան էր կախուած:

Այն ժամանակ կուացայ հանգուցեալի վերայ և նրա պինդ սեղմած առամներին մէջ անյայտացած ձեռքի երկրորդ ճուկից խաժած—առած, կամ աւելի լաւ ասած, ատամներով սղոցած մատի կտորը տեսայ:

Վարչականութիւնները հետախուզութիւն սկսան: Ոչ դուռն էր կոտորուել և ոչ պատուհանները: Ձայնն էլ ոչ ոք չէր

չէլս: Ինչպէս առաջին անգամ, նոյնպէս և այժմ, սուղանցները մտադիր են ողջանցները երկարութեամբ գնել, բայց անգլիացիները գեռ այդ բանից տեղեկութիւն չունեն, չը գտնեն նաև, թէ լրջամիտ գնելու է գէպի հետքս: Անգլիական զօրքերը հեռագրէին աւելանում են:

ԱՆԳԼԻԱ. «Times» լրագրին գրում են հետևեալը. «Անգլիայում ներկայումս առաջին հարցը իրաւագականն է: Որքան էլ որ լրերն անշնչեմ և անկատար լինին Դալիստոնի նպատակների վերաբերեալ լուրերը, սակայն կարծիք չը կայ, որ նա վճռել է տալ իրանդացիներին առանձին պարլամենտ, որը պետի կառավարիչ Իրլանդիայի գործերը, Ասում են, իւր լրջ նա իւր ատկազմը ներկայացրել է թագուհու և վերջինս այդ մասին յայտնել է իւր խորհրդականներին: Ուրեմն իրլանդական հարցը մի ծրագրի է դառել այնպիսի մի մարդու համար, որը կամենում է նորից ձեռք բերել մի գերագոյն իշխանութիւն Մեծ-Բրիտանիայի վիճակի վերայ:»

«Standard» լրագրին Դալիստից հեռագրում են հետևեալը. «Այստեղ լուր է տարածուել, որ իւր լրջ կոչելու ապտամբութիւն և անկարգութիւններ են ծագել: Այդ պատճառով գնացին այնտեղ ամերիկական, չինական և ճապոնական շոգենաւորներ:»

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Գերտեմբերի 9-ին, կայացաւ երեսեղ պատմաբան Լիւսալդի Բանկի իննտուն ամեայ ձնեղեռն տօնախմբութեան տարեգարձը: Առաւօտեան երեսեղ պատմաբանին այցելեց Գերմանիայի թագաժառանգը ու մնաց մօտ կէս ժամ: Կայսրը ուղարկեց նրան իւր պատկերը, որը նկարել է ներկով Զիլդերը, ընդ նմին և իւր սեփական ձեռքով շնորհաւորական նամակը: Կայսրուհին իւր շնորհաւորութիւնը արեց զենքերալ Ստրուբերգի միջոցով: Բոլոր միլիտանները շնորհաւորեցին Բանկին նամակով, իսկ աղագան իւր լուսաւորութեան և դաստիարակութեան

լուսն:

Ահա մի քանի խօսքով ծառայի պատմածը.

Վերջին ամիսը նրա տէրը չափազանց վրդովուած էր եղել հոգեւոր: Նա շատ նամակներ էր ստանում—և իսկոյն էլ այդուհի էր նրանց, շատ անգամ գոգութեան աստիճանի կատաղութեամբ, առնում էր խաղաղանք և մտախում էր չորացրած շղթայակալ ձեռքը—որը յայտնի չէ, թէ ո՛ր էր անյայտացել ոճիւրց յետոյ:

Անգլիացին շատ ուշ էր պառկում, և ուշի ուշով էլ դուռը փակում: Զինքը միշտ ձեռքի տակ էր բռնում, շատ անգամ վերջերներ խօսում էր լարձարձալն—կարծես թէ մինի հետ վիճելիս լինէր:

Այդ գեղերը, ընդհակառակն շատ խաղաղ էր նա: Միայն առաւօտը, պատուհանների փեղկերը բանալիս, սպասուորը սպանում է գտնում նրան: Իւր կողմից, ոչ ոքի վերայ կասկած չէր տանում նա:

Բոլորովին էլ յայտնեցի այն, ինչ որ յայտնի էր ինձ: Ամբողջ կղզին ենթարկեցին մանրամասն խուզարկութեան—բայց ոչ մի բան չը գտան:

Դրանից երեք ամիս յետոյ սարսափելի մեղեդիովին հնթարկուեցայ մի գերեր: Ինձ լրջում էր, որ ձեռքը, այն սարսափելի ձեռքը տեսնում էի կարծիքի կամ սարդի նման մահճակալիս վարագոյնները և շնորհալիս պատերի երկարութեամբ վաղելիս: Նրեք անգամ զարկեցայ և նորից քնի գնացի՝ կրկին տեսնելով միևնոյն գոգելի ձեռքը, որի մատները, թաթիկները նման էին շարժվում:

միևնոյնները անձամբ շնորհաւորեցին նրան 11 ժամին Բանկին ստացաւ շնորհաւորական նամակներ ակադեմիաներից և համալսարաններից: Գերտեմբերի Բանկին իր կողմից շնորհաւորեց Բանկին պրոֆեսոր Օվերը, լեզուագիտական և պատմաբանական Ֆալուլտետի կողմից—պատմաբան Սոմգէնը, համալսարանի—պրոֆեսոր և արհուլ իշխանի և փիլիսոփայութեան ֆալուլտետի կողմից Ֆորստերը, Ստրասբուրգի համալսարանի կողմից պատգամաւոր եկաւ պրոֆեսոր Վէյլերից, Լէյպցիգի—Մորէզիցները, Ենայի—Լորանցը, Ջուէցիցիայի պատմաբանական ընկերութիւնը նամակ ուղարկեց Բանկին: Երեսեղ պատմաբանին աշակերտ Ջիլզը պատմաբանական կոմիտիայի կողմից, որ ինքը նախագահ է, շնորհաւորեց իւր ուսուցչին: Պ. Բանկին կանգնած ընդունեց այդ շնորհաւորութիւնները և լիտ այնորի մի աղագու ճառ խօսեց հանգիստականներին: Բացի դրանից, Բանկին ստացաւ և շատ շնորհաւորական հեռագրեր: Գերմանիայի ամեն կողմերից: Պատմաբան ծերունու վերայ աւելի խոր տպագրութիւն գործեցին իւր աշակերտ Վիլհելմերից: Թագաւոր և Բուրգաւիշի սերբական համալսարանի ուսուցիչների հեռագրերը:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կա նաեւ շքանշան Պարսկական կանանց հատարական դուրսութիւնը բարեգործութեան մի օր և է բանով հաւաստեցնելու նրանց այդ մարդկիւնների հետ, պարսկական Դահլը, կանանց համար շքանշան սահմանեց և իսկոյն իւր չորս սերիկ կանանց ընծայեց շքանշանի մեծ ժապուէններ: Թէհրանում այժմ մօտ մի գիւլին կանաչ դարգարուած են այդ ժապուէններով:

Պատժուած ժլատ: Փարսիի ֆելիստե գործերից մինը պատմում է, թէ ու. Ա. Վարսիս աղագանով մի պարոն, որ բնակւում է Փարսիում,

Միւս օրը, այդ ձեռքը սեր Ջոն Բուլեյլի գերեզմանի վերայ գտնելով, առնել և քերել ինձ: Նրան տեղական գերեզմանոցում էին լրջուել, որովհետև չը կարողացան գտնել աղագականներին—որով կարողանային իւր հայրենիքը տեղափոխել նրան: Ստրասպիլի ձեռքի ցոցցամաւոր պոկաս էր:

Ահա տիկնիկներ, իմ պատմութիւնը: Աւելի ուրեմն չը գտնեմ ես:

Կանաչ գեղեր և փախել էր դողդողում էին, նրանցից մինը բացականչեց.

—Այդ վերջը բացատրութիւն չէ, մեր քուր չի տանել մինչև չափք, թէ ինչ էր պատահել, կամ ինչպէս կարող էր այդ պատահել, ձեռք կարծրով:

Գրատուորը ժպտաց:

—Ո՛հ, տիկն, ես յայտնի բան է, կը փչացնեմ Ձեր սարսափելի երեսականութիւնները: Իմ կարծիքով, ձեռքի օրինական տէրը կնիգանի էր և եկաւ այն ձեռքով, որը գետ մնացել էր իրեն: Միայն այս չը գտնեմ, թէ ինչպէս յաջողեցրեց նա այդ: Մի խօսքով վիճեցանք ինձ մի գէպը է այս էլ:

Կանանցից մինը ասաց.

—Ո՛հ, չափք է որ այդ այդպէս լինի:

Քննիչ գատուորը ժպտաց և ասաց. —Չէ՛ որ ես ձեռք ասացի, որ դուք գոհ չէք միայն իմ բացատրութիւնից:

Մ. Պ.

Ղարսուս-Բաղադար.

բ. Վազե կարեւոր հաւաք ձև տուած լինելն և ոչ իրաւաւ:

գ. Ազատ տեղ պիտի ունենաւ վաղաքներէ վերջերից որ արօրը հեշտութեամբ շուտ արօրի:

դ. Այնպիսի արօր պիտի ընտրուի, որ միանգամայն կարողանայ 4—6 վերջով խորութեամբ ախոս բաց անել:

Արօրով վերջերից վազերի տակը մօտ կէս արշին տեղ առանց իրօրեւելու է մնում, այդ կտորը միայն կարելի մըշակել ձեռքով իրօրել:

Քաղ հաշնը կատարելու է նոյնպէս իրօրելով, բայց աւելի երեսանց, քաղհանը պիտի կատարել տարեկանակի մէջ գետնի խոնաւ միջոցին, որ հեշտութեամբ պիտի ժամգաները և արեւի տակ դիւրաւ չորանան:

Կ. Կ. Միւլք-Շահապար. Դերբէնդ 12 դեկտ.

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՂԱՐՍ, 8 դեկտեմ. — Կարգաւոր մի յօդուած պատուական լրագրից № 204-ում թիֆլիսէ գործակատարներէ անհատականներէ դուրս մասին, աւելորդ չը համարելի մի քանի խօսք էլ մեր կողմէններէ մասին ասել:

Լինելով գաւառական քաղաքներում և տեսնելով վաճառականներէ խիստ վարժուած դէպք իրենց գործակատարները, կարծում էի որ համեմատաբար աւելի զարգացած և մեծ քաղաքներում՝ ինչպիսին թիֆլիսն է՝ վաճառականը աւելի քաղաքավարի և խղճով կը վերաբերուի դէպ իւր ծառայողը, և գործակատարը աւելի ազատ և արժանաւոր դերք կը ընէ իւր պաշտօնի մէջ: Բայց ցաւօք սրտի զործակատար՝ ստորագրութեամբ յօդուածը բողոքողին կարծիքս փոխեց:

Ուրեմն հօրական ժառանգութեանց դուրսի (բացի հօրեցի էլ ուրիշ յոյս գինը) հետադարձ իւր ուսումը շարունակելու միջոց չունեցող ուսանողը՝ մանկույթ մի որեւիցէ «աղայի» կամ «խաչկէնի» իշխանութեան տակ՝ գործակատար կամ աշակերտ անուամբ՝

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ձ Ե Ռ Ք. (Կիւլի դը-Մօսպասանից.)

Մենք շրջապատել էինք քննել դատարար Բէթմիսիէն՝ որ իւր կարծիքն էր յայտնում Սէն-Քլոսի խորհրդարանէ քանի մասին: Այս անբարատելի ուժերը մի ամիս շարունակ վերգրում էր ամբողջ փառքը: Ոչ ոք չէր հասկանում, թէ ինչպէս կարող էր այդ լինել:

Բէթմիսիէն խօսում էր կռակը բուխարուն արած: Նա ի մի էր հաւատարմութեամբ քննում էր դաւանանք կարծիքները, բայց ոչ մի եղբակցութեան չէր յանգում:

Մի քանի կանայք, աչքերը դատարարի մարմնը աւելի երեսն ուղղած, վեր էին կացել տեղերից և աշխատում՝ որ ոչ մի բառ չլիսնեն նրա խօսածներէն, նրանք ամբողջ մարմնով գողցողով էին—անհասկանալի վախից խռովուելուց, և անհասկանալին ճանաչելու սաստիկ վախից—վախից որ հանգիստ չէր տալիս նրանց հոգուն և որպէս սովոր՝ չարչարում էր նրանց:

Կանանցից մէկը, որի գէթը միանգամայն աւելի էր գոյրը լուսնային, յանկարծ, ընդհատելով իւր լուռութիւնը, ասաց.

—Դա սարսափելի բան է: Դա անբնականութեան հետ մի սահմանումն է, երբէք էլ ոչինչ չեն իմանալ:

Քննիչ դատարարը, խօսքը դէպք նա դարձնելով ասաց.

—Այո, տիկին, շատ հաւանական է որ երբէք էլ ոչինչ չեն իմանալ, իսկ

նոյն ներութիւններին և չարչարանքներին է ենթարկուած աղաւթ, այդ աւելի հարուստ և աւելի լուսավորուած քաղաքում, ինչ որ մեզանում, աւելի փոքրիկ և աղքատութեան մէջ խառնափոխ քաղաքներում:

Բայց «Գործակատարի» լուռութեամբ քաղաքական գրականութիւնը մեղանում հանդէս է գալիս և ոչ պակաս նվթարաւոր. այն գործակատարը որ ստանում է ամսական 25—50 բուրլի ռոճիկ, նա իրեն ամենաբարձրին է համարում, իսկ այդպիսի քաղաքներին լուր շատ տակաւ է, միայնակները մեծ մասամբ 8—12 բուրլի և առաւել 15 բ. ռոճիկ են ստանում:

Գուցէ մտածէք թէ գործի գրութիւնը չի ներում «աղայի» աւելի վարժ վճարելու գործակատարին: Ոչ, այդ չէ՝ պատճառը, թէ էլ վերջին տարիներէս այդ ևս մասամբ պտտած է, բայց գլխաւորը նրանումն է՝ որ գործակատարները աւելի շատ են՝ քան պաշանքը, ուստի և միմեանց ձեռքից հացը խլում են: Իսկ երբ ծառայողը արտոնջալ ռոճիկ սակաւութեան համար, «խաղէկներ» միշտ այս պատասխանը ունի պատարաստ՝ թէ այս ինչ մարդը գեալ քո ստացածիցն էլ պակաս ռոճիկով է ծառայում, ուզում ես մնայ, ուզում ես մի մնալ: Եւ ինչ պէտք է անէ խեղճը, քանի որ գետնի «աղայի» ասածի ճշմարտ լինելը:

Թէ ինչու այս արտաք է, շատ պարզ է: Պատահին 4—6 տարի ծխական ուսումնարանը գեալ գալուց յետոյ, աւարտում է այդ մասնաւոր ուսումնարանը առանց մի մեծ բան շահուելու. իսկ արժեստ սովորելու մասամբ ժամանակն է անցել և որ գլխաւորն է մեղանում չը կան զարգացած և գաւառական քաղաքներէ, որոնցով կարելի լինի գէթ չափաւոր ապրուստ հայթհայթելու: Ուր էր որ մեղանում էլ լինէին գոնէ միջնակարգ արհեստանոցներ, այն ժամանակ նախ ապագայում լուսարհեստարարներ կունենայինք, երկրորդ՝ մեղանում «չարչիներ» լուր աւելի քիչ կը լինէր:

Պատահին ստիպուած մտնում է մի

ինչ վերաբերում է «անբնական» խօսքին, որը դուք գործածելիք, ի հարկ էր դա անտեղի էր: Մենք գործ ունենք շատ մեծ հմտութեամբ նախագծում, չափաւոր ճարտարութեան համար իրագործում, և գաղափարով այնպէս մի լուր շրջապատում ուղարկում թիֆլիսի հետ, որ այժմ անկարող ենք մի բան գտնել, այդ՝ մեղ համար անհասկանալի հանգամանքների բազմութեան միջոց: Բայց արդէն մի անգամ էլ էր ինչ պատահել մի այդպիսի գործ քննելու, որին կարծես իրենք որ, փանտատակական մի բան էր խառն: Սակայն խնդիրը լուսարարներ անհասկանալի լինելով, այնպէս էլ թողնելիք:

Կտնոնցից շատերը միաբերան աղաղակեցին.

—Պատմեցէք, պատմեցէք ինչպիսիք ենք:

Պ. Բէթմիսիէն ծանրութեամբ ժշկատաղ—ինչպէս վաղի է մի քննել դատարարի և սկսու պատմել:

Բայց ամենին չկարճէր, որ այս գործում մի որ և իցէ գերբնական բան եմ խառնում համարում: Եւ միայն սովորական պատճառների համար ասում: Բայց եթէ փոխանակ մեր չը հասկացածն արտայայտելու համար «անբնական» խօսքի տեղ «անբարատելի» գործածէինք, աւելի լուր կը լինէր: Սակայն այդ գործի մէջ, որը իսկոյն կը պատմեմ ձեզ, ինչ որ ներք աւելի անկիծողը՝ նախընթաց պարագայներն էին—պարագայներ, որոնք տրամադրում էին սպասելու այն, ինչ որ եղաւ. ահա վերջապէս և վատ:

Այն ժամանակ Այաչիյում քննել

«աղայի» մագալին, մինչև անգամ առանց ռոճիկի, միմիայն յուսալով ապագայի վերայ և սպասելով այն երջանիկ օրին թէ՛ երբ պէտք է գործ սովորի, որ «աղան» լինելով նրա 4—5 մինչև անգամ ութ տարուայ ծառայութիւնը, 200—500 բուրլի վաղ դրամագլուխ տայ նրա ձեռքը և աւելացնէ մեր չարչիներին լուր մէկով:

Բայց թէ շատ անգամ լինում է պարտաւորում նրա յոյսը, բայց այն է ինչի մի օրինակ—ճշմարտ եղելութիւն:

X և Z վաճառականները գործում էին ընկերութեամբ, առաջինը մնում էր Ն. քաղաքում, իսկ երկրորդը Կ. քաղաքում: Մի տարի սրանք մեծ գումար աշխատեցին: Բարեկից Մ. Կ. կամ մենայով վարձատրել այդ գործում ծառայող մի գործակատարին (որի եւ ռաճիկուն աշխատութեամբն էր ռաճիկուն արհեստը): Գումար է իւր ընկեր Մ. Ն. որ 300—400 բուրլի ընծայէ արհեստի գործակատարին և ռոճիկն էլ աւելացնէ. բայց մեր հաշուապետ Կ. Մ. պատասխանում է ընկերին, թէ՛ նրա գործը շաղկապում է ընկերին, թէ՛ մայն անմտութիւն է, և թէ՛ ծառայողներին միտ հարկաւոր է «գալիք» (զգար) պահել, որպէս զի նրանք միշտ մնան ծառայ և չը յանգեն «այալներ»՝ անկախ գործելու, քանի որ այդ վնաս է, «աղայիներ» շահելին:

Ուրեմն, ընթերցող, մեր փողոտայի «աղայիներ» գործակատարի վերայ նուրում են ինչպիսի բան կամ ձեռք վերայ, որ երբ լըար է և անցը՝ որ կողմն ուղիւնա՝ այն կողմն էլ կը շաղկապ, իսկ երբ չաղանայ, (կորս ինչ վրդ ունենայ) այն ժամանակ նա քո փող համաձայն չի կամենալ շարժուել...

Այս և այսպիսի անհիմն վարկեր ենթադրում է լըուած մեր վաճառականի միտքը և նա հիշատակում չէ հաշուում նրանց հետ: Նա չը գիտէ արժանի գործակատարի մէջ երախտագրութեան, անհմտութեան և հատաւորութեան չափութիւնը...

Փոխանակ այդպէս անելու՝ նա գործը չը գործակատարին իւր դէմ,

դատարար էլ, դա փոքր և աղքատիկ, հետաքրքիր ծոցափում շինած և չորսկողմից էլ լեռներով շրջապատուած մի քաղաք է:

Սովորաբար իմ քննելու գործերս վիճակներով (արեան վրէժի) էին: Դրանցից շատ-շատերը եղբերական էին լինում: Վիպասանը հերոսութեան, վրէժխնդրութեան, գարեորատելութեան, ստոր խորամանկութեան, մարդասպանութեան շատ գեղեցիկ օրինակներ կարող էր գտնել այստեղ:

Ամբողջ երկու տարի անդադար տեսած ու լսած արեան գին մասին էր, կորսիկացու այն անտախտութեան մասին՝ որ ստիպում է իւրաքանչիւր վերաւորանք հասցնող սերնդից և աղաղակներէց վրէժխնդր լինել: Եւ տեսնելով, թէ ինչպէս ծերերին, տղայացի, երբայ մորթատում էին: Այդպիսի պատմութիւններով լիքն է գրաւատ:

Մի անգամ լսեցի որ անգլիացու մէկը ծոցի մօտ տարով մի ապարան է վարձել: Նա Մարտիկից անցնելիս էլ մի ֆրանսիացի էր վեր առել իւր հետ իւր սպասուոր:

Եւստով այդ օտարտու օտարականը բոլորի բերանում խօսակցութեան ինքը գտաւ. նա միայնակ էր իւր սենեակում և դուրս էր գալիս միայն ձկնորսութեան և օրսի: Ոչ ոքին չէր մօտենում, ոչ օրի հետ չէր խօսում, ոչ երբէք քաղաք էր լինում և միայն առաւօտները մի երկու ժամ ատրճառակ կամ կարարին արձակելով էր անցնում:

Վերջ—վճար չկար, «աղի-խոսիներ» Ուր տեսնում էր թէ՛ այդ խորհրդարար անձանութիւնը, քաղաքական պատճառ

պաղեցնում է նրանում գործելու սէրը, ինչպիսիք է նրա մէջ աղնուութիւնը, ստիպելով որ նա սուտ խօսէ, վատը լուր տեղ ծախէ, ստախոսութիւնով անտեղի երգումներով շուտեցնէ «աղաւթ» և մինը երկու գնով ծախէ, իսկ երբ գործակատարը այդ ամեն պաշանքները չը կարողացաւ, կամ լուր ևս ասել չուզեց կատարել, այն ժամանակ նա կը սկսի գանգատուել, թէ գործակատարը «թամբալ» է, թոյլ է, անպէտք է, գործ (խաբէ) չը գիտէ և հաղաւ ու մի բան:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ մնում է մեղ սպասել թէ երբ գիտութիւնը լի լուր և աղբի բարօրութեան հազարաւոր խոշորագոյններ էլ մարքէ նա և վաճառականական ապարդիւր փուշերը ու ստատակները, տալով մեղ փոխանակ տգէտ «խաղէկներին», լուսաւորում, հասկացող և աղբի վաճառականներ: Իսկ գալով գործակատարներին նրանց ինչ ուղղութիւն տալը «աղաւթ» է նոյն իսկ վաճառականից...

Գործակատարի պաշտօնակցը:

ՇՈՒՇԻ, 15 դեկտ.—Ինչպէս ամեն տեղ, նոյնպէս և մեր քաղաքում առատուր ընկած և անհատական զբոսութեան մէջ է, բայց այսուամենայնիւ առաջնաւոր դեղահոտներն և գանգատները մարդկանց իրանից էլ չեն լսում, վառն դիւ այս երկուքը արդէն արմատացել, սրանց համար սովորական է դարձել: Անգործ մարդկանց էլ լս թիւ չը կայ, բայց ինչ եմ ասում, անգործ, ոչ, անգործ չեն, սրանք ևս զբաղմունք ունեն: Ամբողջ ֆիլիսոփայ՝ կոչուած հրապարակի մէջ ժողովուած, մէկին չարախօսում են, երկրորդին գովում, երրորդին վատարանում, չորրորդին առեւտրական հաշիւներն, ինքնական գրութիւնը քննում, հիւսիսային ունեցած գործադիր քանակութիւնը իմանալու ճիշտում... որ մէկին ասել, ահա այսպիսի և սրանց նման շատ օգտակար վիճարանութիւններ են անում: Ձե՛ որ սրանք էլ պարապում են:

Ինքով իւր հայրենիքից փախած մի նըշանաւոր անձն է. իսկ միմեանք հաւատացնում էին որ նա ուղարկուած լուրն արտադրում է այստեղ ծածկուել: Մինչև իսկ, ենթադրեալ ուժի մանրամասնութիւններն էլ էին պատմում:

Իրեն քննել գաւառու, ուզում էի մի քանի տեղեկութիւններ հաւաքել նրա մասին. բայց ոչինչ էլ չը կարողացայ իմանալ: Նրա անունը Սեր Ջոն Բոնէլ էր: Նա բուսականացալ միայն նրա ևս տեղը հեռու—Հիւսիսային դիտողութիւններով. բայց ոչ մի կասկածելի բան չը նկատեցի:

Բայց որովհետեւ նրա մասին անընդամադ լուրերը դեռ տարածվում էին շարունակ, ուստի վճռեցի, որ անձամբ տեսնելով հետը և այդ օրից սկսած կանոնաւորապէս որս սկսայ անել—նրա ամարանոցի շուրջը:

Բարեկամանալու տակ լըւ, շատ ուշ պատահեցաւ: Մի անգամ, հէնց անգլիացու քիթ տակ մի կարաւ վաղ ձըգեցի. շունա խկոյն վաղեց-գնաց և բերեց ինձ. ես առի զորս և իսկոյն տարի անգլիացուն, ներողութիւն լընդեցի անքաղաքավարութեան համար, և առաջարկեցի որ զորս առնի իրեն:

Դա մի բարձրահասակ, շիկակա, կարծրամիտ, լինկաւէտ, չնայելի նման մի բան էր—բայց հիւսիսային և քաղաքական:

Նրա վերայ անգլիացու բնական դատելութեան, լարուած գրութեան և ինքնախտաշուքութեան նշոյն անգամ չը կար: Նա ֆրանսիէն—թէ և ընտանեկան շէշտով—չէր շնորհակալութիւնը յայտնել ինձ՝ իմ քաղաքա-

Ցաւօք սրտի պիտի յայտնեմ որ մեր ժողովուորը չափից դուրս սառն է վերաբերում դէպք իւր աղապիսի կիւղիցին: Փորձեցէք գոնէ կիւրակի օրերն մտնել տեղեւոյ կիւղեցիներին մէկի մէջ, դուք կը տեսնէք որ երկրեցին բողբոջին լուսնուր է ժողովուորը, բայց քոնջ ու սուրճաւում կանգնած ծերերից: Ինչ է արդեօք անտարբերութեան պատճառն, մենք ևս չը գիտենք:

Սրանից առաջ մեր երկրեցիներին մէջ կանոնաւոր երգեցողութիւնը բնաւ չը կար, այնպէս որ մի անգամ երկրեցի գնացողը երկրորդ անգամ չէր գնում, շնորհիւ այն անկարգ, անկանոն, կանաչափոփ, երգեցողութեան, որ տեղի էր ունենում մեր երկրեցիներում: Գոնէ այս էինք կարծում ժողովուրդի գէպի երկրեցիներն ունեցած անտարբերութեան և սառն լինելու պատճառն, բայց ոչ, սխալուած ենք եղել: Շատ ժամանակ չէր տեղեւոյ շողնուր զարմանոցի տեսող ա. Սամուելեանցի և առաջնորդ Սերգան Սաղիսեանցի շնորհիւ մեր իւրաքանչիւր երկրեցում շարժվ, կիւրակի և սոն օրերին երգում են հոգեւոր դպրոցի աշակերտները կազմուած առանձին առանձին կանոնաւոր երգեցիկ խմբեր, որոնք իրենց կանոնաւոր քայլեր և ներաշխակ երգեցողութեամբ, մարդուս մի անգամայն գրաւում են, բայց դարձեալ երկրեցիները միմեայն լուսնուր գրութեան մէջ են, այլ և կիւրակի օրերին, երբ ամեն ոք ազատ է իւր պարագայութիւնը թէ վաճառական, թէ արհեստաւոր և թէ միւս գասերն: Ուրեմն է արդեօք ժողովուորը—թուիլանալով...

Կիւրակի օրերն մարդ ֆիլիսոփայ՝ լով անցնելիս քաղմութեան ձեռքից անցնելու ճանապարհ չէ գտնում, դընում է երկրեցի—բողբոջին դատարի, կարծես քաղաքում հայ չը կայ... որքան ցաւալի երեւոյթ:

Համարանոց և գովաւոր արժանի է ա. Սամուելեանցը, որ ոչ մի ջանք չէ իմանալ երկրեցու քաղաքականութեանը ծառայելու: Սա շատ բարեխղճութեամբ կատարում է իւր պաշտօնը ոչ

վարութեան համար: Մի ամսուայ ընթացքում, 4, 5 անգամ միայն պատահեցաւ նրան:

Վերջապէս, մի օր երկրեցիներ, նրա ամարանոցի մօտով անցնելիս, մի անգամ էլ տեսայ այդ խորհրդարար անձը: Նա իւր պարտիզուով, նստարանի վերայ ձիւր վերայ հիմաճի պէս, չեղուկ էր քաղաւ: Նա իւրեցից նրան, և նա էլ նրա հրաւիրեց ինձ մի բաժակ գարեջրի: Ի հարկէ հրաւիրել իրեն չը տուի:

Նա, անգլիական ամենանոր բաղադրավարութեամբ ընդունեց ինձ. գովաւոր լուսնուր ճրանսիւն և Կորսի կիւլի վերայ, և յայտնեց, որ չափազանց դուր են գալիս իրեն այս երկրեն ու այս ափերը:

Այստեղ, ես չափազանց մեծ դուրսութեամբ, և իրեն թէ նրա վիճակով հետաքրքրուող ինքնուր, մի քանի հարցեր առաջարկեցի նրա կեանքի և մտադրութիւններին վերաբերմամբ: Առանց մի գովաւորութեան պատասխանում էր նա. նրա խօսքերից երևում էին, որ շատ-շատ անգամ ճանապարհորդ էլ է նա Աֆրիկայ, Ամերիկայ, Զնչիստան: Եւ վերջն էլ, ծիծաղելով անկարգից.

—Մնա՛ տրկաններն եմ պատահել, 6, 7 տար:

Յետոյ նա սկսու օրսի վերայ խօսել, և բուսական մարմարման հետաքրքիր տեղեկութիւններ հաղորդեց ինձ ընծի, ինչի և այլ ահաւոր կենդանիներն որսորդութեան վերաբերմամբ:

—Սաքաւիկի բաներ են այդ բոլոր կենդանիներն էլ, ասաց իսկ:

Նա ժպտաց:

100-28